

Harsányi Iván

Az 1905-ös oroszországi forradalom nemzetközi és belső feltételrendszere

Az 1905 januárjában kezdődött, és bizonyos vonatkozásokban csak 1907 júliusában lezárult forradalom olyan belső és világtörténelmi feltételek között robbant ki, amelyeket bizvást nevezhetünk „eladdig sosemvoltnak”. A világ vezető ipari államaihoz képest elmaradott Orosz Birodalom politikai folyamatait a századelőn számos nagy erejű tényező gerjesztette és befolyásolta. Ezek közül csak egy volt gazdasági fejlettségének szintje, társadalmának a nyugat-európaiktól, de jórészt a kelet-középeurópaiktól is eltérő típusú rétegződése, civil társadalmának kezdetleges, de korábbi, kapitalizmus előtti állapotából már imitt-amott kimozdult állapota.

A nemzetközi tényezők közül, mint közvetlenül ható faktort, minden elemző kiemeli az *orosz-japán háborút*. Ezzel kapcsolatban a gazdaság túleröltetése (egyben a hadigazdaság átmeneti konjunktúrája) mellett a katonai vereség lélektani hatása volt megrendítő, amely más tényezőkkel együtt meglepően rövid idő alatt aláasta a népnek a cári hatalom mindenhatóságába vetett hitét. Ám a polgárságot is mindinkább ráébresztette arra, hogy a gyarmatok és befolyási területek megszerzéséért vívott nemzetközi versenyben Oroszország nem terjeszkedhet túl azon, amit (Közép-Ázsiában, a Távol-Keleten és a Kaukázus térségében) már megszerzett; sőt: egyes befolyási területei a világnak az eltolódott gazdasági erőviszonyok mentén megkezdődött újrafelosztása során veszélybe kerülhetnek.

A tényezők egyike volt, hogy Oroszországot is magával sodorta a lendületes *pénzügyi és iparfejlesztésnek* az a nemzetközi hulláma, amely az 1860-as évektől jellemezte Európa és Észak-Amerika országait, valamint Japánt. A külföldi tőke fölfedezte a hatalmas ország természeti kincseit és egyéb előnyös termelési tényezőit, kikötőit, munkaerő-tartalékait is, támogatta közlekedésének, elsősorban vasutainak a fejlesztését. Mint Niederhauser Emil rávilágít, ez a fejlődés ellentmondásos volt. Egyrészt „az 1860 és 1913 közötti fél évszázadban az ipari termelés igen magas, öt százalékos emelkedést ért el.” Ennek dacára „Oroszország a Nyugattól inkább leszakadóban volt, semmint felzárkózóban.” Rossz volt növekvő külkereskedelmének a szerkezete is. Kivételének nagy részét a gabonafélék exportja tette ki, amelyek világpiaci ára az észak-amerikai, kanadai és ausztráliai búza betörése miatt nyomott volt. „Hiába exportált Oroszország 50 %-kal több gabonát a századfordulón, mint a 80-as években, bevétele a gabonaárak csökkenése következtében mégsem haladta meg a 80-as évek állapotát.”¹ Ez a munkamegosztás okozta, hogy az ország a világgazdaságban kiszolgáltatott helyzetben volt, a létrejött nyereséget is aránytalanul nagy részben a külföldi vállalkozók és hitelezők fölötték le.

---

¹ Font Márta–Krausz Tamás–Niederhauser Emil–Szvák Gyula: Oroszország története. Maecenas Kiadó, Budapest, 1997. 429. o.

Az iparosodó körzetekben és a nagyobb városokban ez a fejlődés gyorsan *növekvő bérmunkásréteget* hozott létre. Népes falusi bérmunkásság is kialakult. Ám ennek az eloszlása, éppúgy, mint a modern tőkés gazdasági tényezőké, az országban szélsőségesen egyenlőtlenül oszlott el. Többek közt ez volt az oka annak, hogy az országban nehéz, jóformán lehetetlen volt összehangolt országos gazdasági vagy politikai megmozdulásokat végrehajtani. A munkásság jelenléte erősödő szociológiai tény volt, de politikai nyomóerejét öntudatának többségében alacsony foka korlátozta.

Az oroszországi forradalmi erők soraiban nem utolsó sorban ezért folyt 1901 óta éles vita a közeledőnek látott forradalom *tudatos és spontán tényezőinek* a szerepéről. A mozgalom egyik tekintélyes szárnya a feltételek érlelődésének lassabb, szerves növekedésében, az egyszerűbb érdekharcokból kibontakozó, eleinte zömmel gazdasági célokat kitűző mozgalom erejében bízott. Hangsúlyozandó, hogy ez a szárny is forradalmi változásokra törekedett, de a küzdelem kibontakozását egyfajta nyugati menetrend szerint képzelte el. A másik szárny, a bolsevikoké, a forradalmi tudatnak a tömegek soraiba való, külső, zömmel értelmiségi erők általi bevitelét hirdette, mondván, hogy ez a forradalmi tudat spontán módon nem alakulhat ki, ehhez politikai ismeretekkel és tapasztalatokkal áthatott élgárda szükséges.

A gyakorlat mindkét álláspontot félrelökte. Mint ez a történelemben gyakori, a tüzvést egy ha nem is véletlen, de semmiképpen, senki által nem tervezett esemény, a Téli Palota előtti, 1905. január 9-i vérengzés lobbantotta föl. Köztudomású, hogy a fölvonuló tömeg még csak nem is tüntetésre, hanem petíció átnyújtására készült. A megjelenteket nem a szociáldemokrácia vagy a narodnyikizmus valamely áramlata szólította fellépésre. A tömegben nem az előző évek illegális politikai szervezkedéseinek, de nem is a századelő sztrájkharcainak a résztvevői voltak jelen. Patriarchális eszméktől áthatott, a végsőkig elkeseredett nyomorgó sokaság volt ez, amelyet Gapon pópa, az egyházi és rendőri kapcsolatokat egyaránt ápoló ortodox pap toborzott.

Ám az, ami utána hamarosan bekövetkezett, már arra utalt, hogy az előző néhány évben a féllegális és a föld alatti ellenzéki mozgalmak olykor sziszifuszinak látszó erőfeszítései nem voltak hiábavalók. A munkásság és bizonyos értelmiségi csoportok tevékenységének heves fellángolása, a sztrájkmozgalmak mind magasabbra csapó hulláma, a politikai tervekészítés, a pártalakítások pezsgő folyamatai a társadalomnak addig mozdulatlan mélységeit is mozgásba hozták, a korábbinál jóval szélesebb alapra helyezve a politizálást.

Oroszország, mint az európai perifériák legtöbb országa, *felemás módon volt érett a radikális társadalmi fordulatra*. Szinte minden tényező, amely predesztinálta erre, magában hordta önmaga ellentmondásait. Az ipar fejlődése, mint láttuk, néhány nagyobb központban ugrásszerű volt, míg más országrészekben a kézművesség vagy az önellátó háziipar uralkodott. Az új helyzetben viszonylag könnyűnek látszott a sztrájkmozgalmakat egy-egy erre alkalmas körzetben akár az általános sztrájkig fokozni, de szinte reménytelen

volt egy ilyen mozgalmat az ország széles területeire, kiváltképpen egészére kiterjeszteni. Ebben a tekintetben, a nagy különbségek dacára, az ország bizonyos hasonlóságokat mutatott pl. Spanyolországgal, ahol a fejlett ipari perifériákon szinte forrott a társadalom mélye, míg az elmaradott belső részeken vagy semmilyen mozgás nem volt észlelhető, vagy csupán rövid lefutású spontán kitörések jelezték a kínzó szociális ellentéteket, amelyek sokszor inkább az anarcho-szindikalisták kezdeményezte „forradalmi tornagyakorlatok” bélyegét viselték, mintsem valamely végiggondolt stratégia vezérelte volna őket.

A forradalom tényezői között általában megemlítik a *nemzetiségi-nyelvi tényező* feszítő erejét. Ez valós mozzanat, de ha közelebbről vesszük szemügyre, maga is meglehetősen ellentmondásos. Zűrzavaros helyzetben fokozhatta a politikai mozgások hevességét. Mihelyt azonban konkrét eseteit vizsgáljuk (Finnország, a Lengyel Királyság, a Baltikum, a Kaukázus, Közép-Ázsia, Szibéria), kiderül, hogy szó sem volt ezeknek a térségeknek az egységes megmozdulásáról. Ahány eset, annyiféle volt a tendenciája, és annyiféleképpen hatott, korántsem mindig a forradalmi munkásmozgalom kívánta irányba (sok esetben a merev nemzeti elkülönülés vagy a vallási fundamentalizmus elemeit hordozta.). Az osztrák szociáldemokrácia körében a nemzeti kérdéstről folytatott heves vitákba az oroszországi és az orosz-lengyelországi szociáldemokrácia csak később kapcsolódott be; a kérdés gyakorlati oldala is csak a forradalom éveiben mutatkozott meg teljes bonyolultságában, az oroszországi zsidó munkásmozgalom elkülönülő szervezete, a Bund tevékenysége kapcsán.

Egyértelműbbnek látszott a *paraszt- és a földkérdés*, bár az agrárviszonyok nagyfokú tarkasága miatt ez is ezerszínű volt. Engels már 1894 novemberében, a francia és a német szociáldemokrácia agrárprogramjáról a német *Neue Zeit*-ben, Karl Kautsky és Franz Mehring folyóiratában közzétett tanulmányában² figyelmeztetett rá, hogy a parasztság, mint társadalmi réteg, szinte tartományonként, sőt kisebb körzetenként másképp és másképp tagolódik, így nem egyetlen „parasztpolitikára” van szükség, hanem a helyi szociális tagozódáshoz és művelési módokhoz alkalmazkodó programokra – többszámban. Ha ez Nyugaton érvényes volt, százszor inkább annak kell elismernünk Oroszországra nézve. Az 1861-es jobbágyreform jelentős részt ütött az agrárviszonyok prekapitalista (esetenként éppenséggel prefeudális) állapotain, anélkül, hogy ezeket teljesen fölszámolta volna. Szociális szempontból vizsgálva a földesúri földek felosztásának programja nagy, bár nehezen irányítható erőket hozhatott heves mozgásba, anélkül, hogy megvalósítása azonnali megoldást kínált volna a mezőgazdaság egyéb, nem pusztán a birtokviszonyokban, hanem pl. a nagyfokú tökehiányban, a technikai elmaradottságban gyökerező bajaira.

Jelentős akadály volt a cári hatalommal különböző mértékig szemben álló politikai erők *szükségszerű megosztottsága*. Oroszország európai értelemben nem volt alkotmányos-parlamentáris állam. Ám az 1860-as évek óta léteztek a

---

² Marx–Engels Művei, 22. köt. 451–471. o.

képviselőt korlátozott helyi szervei, a különböző lakossági rétegeknek szélsőségesen egyenlőtlen reprezentációt biztosító zemsztvók. Ezek fórumán kellő óvatossággal megfogalmazhatók voltak a helyben mutatkozó gondok. Ám ennek a képviselői formának, amely elsősorban a helyi eliteknek biztosított valamelyes érdekérvényesítést, még abban az esetben sem volt forradalmi potenciálja, ha – mint egyes politikai erők akarták – létrehozták volna országos csúcsszerveket. Ellenkezőleg, mihamarabb az események túlhaladnak rajtuk, akár ellenforradalmi erővé is lehettek.

A *polgárság* viszonya a cári hatalomhoz, minthogy politikai mozgalmi és sajtótermékei a rendőri üldözés miatt – a megtorlás eszközeinek fokozati különbségével – ugyancsak illegális létre kényszerültek, érthetően ambivalens volt. Egyszerre látta benne a társadalmi, politikai és gazdasági törekvéseit béklyóba verő anakronisztikus intézményrendszert, és azt az erőt, amely apparátusaival féken tarthatja azokat az irányzatokat, amelyek hordozói radikális forradalmi változtatás esetén pillanatok alatt saját legfőbb ellenségeivé válhattak. Míg jelentős személyiségei (Pjotr Sztruve³, Tugan-Baranovszkij) 1898-ban még részt vettek az Oroszországi Szociáldemokrata Párt megalakításában, újuk nagyon hamarosan elkanyarodott a szociáldemokráciától. Vezetőinek a hatalom iránti kompromisszum-készsége tehát nem személyes gyávaságból, hanem jól felfogott érdekeikből táplálkozott. A polgárság törekvései, ha sikerül érvényesítenie őket, *korlátozott, bár nem feltétlenül jelentéktelen reformkurzust* indíthattak el. Ám éppen ebben volt a polgárság helyzetének és álláspontjának paradox jellege. A csökevényes civil társadalom körülményei között ugyanis nyomóereje kevés volt ahhoz, hogy elindítsa akár a számára előnyös korlátozott változtatásokat is. Ehhez szüksége volt a nálánál sokkal radikálisabb cérelenes csoportoknak és szervezeteknek az addiginál sokkal erőteljesebb, a cári legalitást de facto fölmozsoló aktivitására. Ám ez esetben könnyen „kettesben” maradhatott velük, amitől tartott.

Egy ilyen helyzet körvonalai már 1905 tavaszán kezdtek mutatkozni. Jóval az előtt, hogy a törvényeken és a rendeleteken bármit is változtattak volna, a kormányzat erőszak szervei számára már megoldhatatlan feladatnak bizonyult számos, a törvények által szigorúan tiltott cselekvésforma elfojtása, egyszerűen azért is, mert ehhez már nem volt elég rendőre, csendőre, ügyésze, bírása. Mihelyt az agitátorok, a sztrájkbizottságok, különböző tanácsok aktív tagjainak száma már meghaladja a féken tartásukra hivatott apparátusok létszámát, ráadásul az erőszak alkalmazása növekvő kockázattal jár (netán visszalőnek), a rendfenntartás régi módszerei automatikusan csődöt mondanak. Annak dacára így volt ez, hogy a hatalom erre alkalmasabb és elszántabb emberei megkíséreltek behatolni a forradalmi mozgalmak lehetséges résztvevőinek a közegébe, és ezt olykor több-kevesebb ügyességgel végezték (lásd a

---

³ Sztruveről lásd Bebesi György életpálya-rajzát. (Yearbook 2004. International Labour Movement – Évkönyv 2006. A nemzetközi munkásmozgalmak történetéből. XXX. évfolyam. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2003. 273–279. o.)

„zubatovscsina”, a „rendőrszocializmus” próbálkozását). Az sem érdektelen, hogy a szociáldemokrácia és a munkásmozgalom szélesedését érzékelve az ortodox papság körében helyenként fölbukkantak a Rerum Novarum 1891-es figyelmeztetéseire emlékeztető gondolatok, és a XIII. Leó enciklikájában ajánlott cselekvésformák, noha ennek a katolikus egyházi dokumentumnak nyilván nem lehetett közvetlen hatása az ortodox egyházra.

*

Ami a forradalom történeti beágyazottságát illeti, megjegyzendő, hogy – spontán, villanásszerű fellobbanásoktól eltekintve (amilyen pl. az 1895-ös milánói tömegmegmozdulás volt) – Európában 1870–71 óta nem zajlottak kibontakozott forradalmi folyamatok. Az 1905-ös oroszországi forradalmi megmozdulások a világkapitalizmus és a nemzetközi munkásszervezkedés jóval magasabb fokán bontakoztak ki, mint az említett kísérletek, kivált pedig az 1848–49-es forradalmak (gondoljunk többek közt a II. Internacionálé 1889-es létrejöttére és szélesedő tevékenységére). Ez nem kerülte el a nemzetközi szociáldemokrácia figyelmét sem, amelynek a szervezetei már röviddel a januári események után erőteljes szolidaritási akciókat indítottak, és nagy reményeket tápláltak a mozgalom várható európai kisugárzása iránt. Igen hamar megfogalmazták azt a feltevést is, hogy *a háborúk és a forradalmak között erőteljes összefüggés* mutatható ki. (Erre a II. Internacionálé 1907 és 1912 közötti kongresszusai utóbb nagyszúlyú határozatokban utaltak.)⁴ A háború, különösen a vesztes háború, mint a forradalmak katalizátora annál inkább számításba jött, mert a 19. század utolsó évtizedében az előző időszakban elcsitulni látszó, nagyhatalmak közti háborúk egész sora zajlott le. Ezek íve az 1895-ös japán–kínai háborútól az angol–búr, a spanyol–amerikai összecsapáson át a boxerlázadást elfojtó kínai nemzetközi intervencióig húzódott. A japán–orosz konfliktus sokak szemében ezek logikus folytatásaként jelent meg. Furcsa kapcsolat teremtődött tehát a munkásmozgalom által régtől (a Nemzetközi Munkásszövetség híres, 1868-as brüsszeli háborúellenes határozata⁵ óta) élesen opponált háborúk és a forradalomvárás között. Természetesen a szocialista teoretikusok nem gondolták, hogy a kor hatalmi vetélkedéséből kikapcsolható az erőszak, végső soron a háború. (Marx maga nem táplált illúziókat abban a tekintetben, hogy a munkásság adott állapotában meghatározó befolyást gyakorolhatna a háború és a béke kérdéseiben, de helyeselte, hogy szervezetei tiltakozzanak ellene.) Ám maga Friedrich Engels, a korabeli nemzetközi szociáldemokrácia vitathatatlan fejedelme is megfogalmazta, hogy az államok közötti viszonyban is érvényesíteni kellene azokat az elveket, amelyek a

⁴ A II. Internacionálé. Kongresszusi jegyzőkönyvek 1889–1912. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 120–129., 360–365. o.

⁵ Teljes szövegét lásd R. Palme Dutt: Az Internacionálé. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1966. 67–68. o.

magánjogi kapcsolatokban többé-kevésbé működőképeseknek bizonyulnak (szerződések betartása, igazmondás, az erőszak mellőzése stb.).

A forradalmi stratégiákat fontolgató oroszországi szociáldemokraták nem mellőzhették azt a körülményt, hogy a századfordulóra a világkapitalizmus gazdasági, haditechnikai, politikai fejlődése *számos, a korábbi forradalmak idején még nem létező új vonást mutatott*. Az egyik ilyen a szerveződésük előrehaladott stádiumában lévő nemzetközi hatalmi államszövetségek jelenléte volt. Nem hagyhatták figyelmen kívül azokat a vitákat sem, amelyek a nyugat- és a közép-európai munkáspártok körében ezekről az új jelenségekről folytak. Ez azért sem volt lehetséges, mert az oroszországi mozgalom sok tekintélyes szereplője hosszabb-rövidebb nyugati emigrációban élte át az előző éveket. 1894-től, a német Eduard Bernstein „A szocializmus előfeltételei” című írásának⁶ megjelenése óta vissza-visszatértek az elméleti és a politikai összecsapások, különösen a német szociáldemokrácia berkeiben; szinte minden kongresszuson ez volt az egyik legfontosabb napirendi pont. A II. Internacionálé összejövetelén is – közvetlenül vagy közvetve – ezek a problémák domináltak. Bernstein értelmezésében (némi egyszerűsítéssel fogalmazva) arról volt szó, hogy a munkásság megnövekedett erejét a meddő forradalmi készülődés helyett a kapitalizmus keretében kivívható szociális, munkaügyi és politikai reformok kikényszerítésére kellene fordítani, amelyek esélye megnőtt. Ő és az általa támogatott „fiatalok” a német párt döntéshozó fórumain politikailag rendre alulmaradtak, de eszméik virulenciájára utalt, hogy kérdésfeltevéseik percre sem kerültek le a napirendről.

Az oroszországi mozgalom abban a tekintetben jó helyzetben volt, hogy Oroszország nyilvánvaló eltérései miatt *eleve nem követhette betű szerint a nyugati politikai recepteket*. A mérsékeltbb irányzat ehhez úgy közeledett, hogy azért kell eltérni a nyugati megoldásoktól, mert az ország elmaradottsága miatt ezek *egyelőre* nem alkalmazhatók. Ahhoz, hogy később majd követhessék őket, hosszabb polgári demokratikus fejlődési periódusra van szükség. A bolsevikok szélesebben fogták föl az oroszországi sajátosságok kérdését: *vissza nem fordítható* változásokra, többek közt a burzsoázia természetének átalakulására utaltak, amelyek miatt a munkásság nem várhatja, hogy a polgárság majd végrehajtja a következetes demokratikus átalakulást. E szerint a gondolat szerint ez a feladat a munkásság szervezett erőire hárul; ha nem is egyedül, de hegemon helyzetben kell a kezükbe venni a megoldását. A munkások vezette (egyelőre nem proletár jellegű) forradalom tehát szerintük az új körülmények között Oroszországban nem távolabb, hanem közelebb került, a cári rendszer válsága következtében szinte azonnali feladatként és lehetőségként kínálkozik.

Mint látjuk, a hagyományos marxista megoldásokhoz képest kétféle „revízió” is folyamatban volt, amelyek élesen eltérő irányt képviseltek. Befejezésül éppen

---

⁶ Eduard Bernstein: A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 1–251. o.

arról szeretnék beszélni, milyen támaszt találhattak Bernstein, illetve a bolsevikok Engels utolsó írásaiban. Ezt a problémát az irodalom korábban sem érintette részletesen; a marxi gondolatok iránti közömbösség légkörében pedig 1990 után maga a tematika került le a napirendről. Az oroszországi forradalmi ideológiák gyökerei szempontjából azonban ez a kérdés mellőzhetetlen. (Hozzá kell tennünk, hogy míg korábban Marx írásai gyakran nagy késéssel láttak napvilágot vagy egyáltalán nem jutottak el híveihez, a századvégen már Engels szinte minden megnyilvánulása azonnal nagy nyilvánosságot kapott. Ezt biztosították a nagy példányszámú szociáldemokrata napilapok, mint a német *Vorwärts* vagy az osztrák *Arbeiter-Zeitung*, és a tekintélyes elméleti-politikai folyóiratok, mint pl. a Karl Kautsky szerkesztette *Die Neue Zeit*.)

1895 elején, néhány hónappal halála előtt, Engelst a francia szocialisták felkérték, hogy írjon új előszót Marx 1850-ben megjelent, „Osztályharcok Franciaországban” című munkájának új francia kiadásához. Engels eleget tett a kérésnek. Ám az előszó nem a Marx-mű méltatása. Engels nagyívű elemzést adott az „Osztályharcok” megjelenése óta eltelt közel fél évszázad történelmi fejlődéséről, és ennek hatásáról a munkásság harcának körülményeire, a harci módszerekre. Később a szociáldemokrata mozgalomban ezt az írást többször „Engels politikai végrendeletként” emlegették.⁷

Első megállapítása *a forradalmak feltételeinek gyökeres módosulásáról* szólt. Mint írta, az eltelt évtizedek alatt megszűnt az a „nép”, amely az 1848/49-es európai forradalmakban oly nagy szerepet játszott. Akkor ez egy polgárokból, városi kistermelőkből, parasztokból, polgárosodó nemesekből, értelmiségiekből, egyes országokban munkásokból álló, bizonyos vonatkozásban tagolatlan konglomerátum volt. A társadalmi ellentétek fő frontja most ezen a „népen” belül húzódik. „Németországban – még Franciaországban is – a szocialisták mindinkább belátják, hogy győzelmük csak úgy lehet tartós, ha előbb megnyerik a nép nagy tömegét, vagyis ebben az esetben a parasztokat.”

A forradalmi taktika szempontjából legfontosabb megállapítása az volt, hogy erősen megnőtt az államhatalom és a potenciális felkelők *haditechnikai eszközei* közötti rés. A nagy reguláris hadseregek fegyverzete hatékonyság, szervezettség, tüzerő stb. szempontjából sokkal nagyobb mértékben különbözik az ellene támadók rendelkezésére álló fegyverektől, mint ez 1848/49-ben volt. Ráadásul a modern nagyvárosok azóta kiépült hosszú, egyenes sugárútjai lehetővé teszik, hogy a tüzéség végiglőjön rajtuk, mindent elsöpörve. Emiatt a régebbi forradalmak „barrikádtaktikája” elavult, alig alkalmazható. „Elmúlt a rajtaütések ideje, elmúlt az ideje azoknak a forradalmaknak, melyeket öntudatlan tömegek élén egy kicsiny tudatos kisebbség hajtott végre.”

Engels nem feledkezett meg azokról a sikerekről, amelyeket egyes munkáspártok (legnagyobb mértékben a német szociáldemokraták) a *parlamenti és a helyi választásokon* értek el. „Mi, a ’forradalmárok’, a ’felforgatók’ sokkal

---

⁷ Bevezetés Marx „Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig” c. művének 1895-ös kiadásához. Marx–Engels Művei, 22. köt. 475–492. o. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

jobban fejlődünk a törvényes eszközök segítségével, mint a törvénytelen eszközökkel és a felforgatással.” Ebből kiindulva megkockáztatta azt a kijelentést, hogy a burzsoázia pilanatnyilag sokkal jobban fél a munkások szavazócéduláitól, mint fegyvereitől. Amíg ez a kapu nyitva áll, ezt maximálisan ki kell használni. Amennyiben a burzsoázia, ráébredve a számára ebből következő veszélyekre, megpróbálná bezárni ezt a legális kaput, akkor viszont „magától értetődő, hogy mindezzel a mi külföldi elvtársaink a forradalomhoz való jogukról egyáltalán nem mondanak le”. A szavazótábor növekedését szakadatlanul fönn kell tartanunk – írja –, egészen addig, amíg az uralkodó kormányzati rendszernek magától a fejére nem nő, ezt a napról-napra növekvő „erő-zömöt” előcsatározásokban fel nem örölni, hanem „a döntés napjáig sértetlenül megőrizni, ez a legfőbb feladatunk”.

Engels előszava fontos orosz utalást is tartalmazott. Ebben az időben Oroszországban bizonyos polgári körök szorgalmazták, hogy a zemsztvók intézményét vezessék be felső szinten is, a Zemsztvók Országos Gyűlése formájában. A különböző országok szocialistáinak várható további parlamenti sikereit sorolva Engels a végére az alábbi megjegyzést illeszti: „Sőt ha Oroszországban összeül a híres Zemszkij Szobor, az a nemzetgyűlés, amely ellen oly hiába berzenkedik a fiatal Nyikolaj, még ott is biztosan számíthatunk arra, hogy abban képviselőnk lesz.”

Az előszó, amely az „Osztályharcok” új francia kiadásán kívül hamarosan a német és az osztrák szocialista sajtóban is napvilágot látott, nagy mennyiségű „gondolkodnivalót” adott a szociáldemokratáknak. Ám váratlan konfliktust is keltett Engels és a német nyelvterület szociáldemokrata pártvezetői és folyóirat-szerkesztői között. A nemzetközi szociáldemokrácia nagy tekintélyű vezetőjének írását ugyanis kedvelt tanítványai „megcenzúrázták”. Kautsky a *Neue Zeit*-ben és Wilhelm Liebknecht a *Vorwärts*-ben egyaránt kihagytak belőle (különböző) passzusokat, nevezetesen azokat, amelyek bizonyos esetekre a forradalom jogának a fenntartásáról szóltak. „Kicenzúrázták” a forradalom esetleges kirobbanására utaló „a döntés napja” kifejezést is. Így az a benyomás keletkezett, hogy az írás a választási harc abszolút elsőbbségét, szinte kizárólagosságát hirdeti. Engels dühösen tiltakozott.⁸ A „delinkvensek” szabadkoztak, ígérték a szöveg későbbi teljes közzétételét. Ez meg is történt, de nem a százezres példányszámú napilapokban vagy a tízezres terjesztésű folyóiratokban, hanem néhányezres terítésű broszúrákban.

Az oroszországi forradalom, és azok a forradalmárok, akik – váltakozó sikerrel – megpróbálták a nekik tetsző irányba terelni, ilyen nagyságrendű történelmi-világpolitikai és munkásmozgalmi tényezők árnyékában keresték a kiutakat. Érdekes lenne ebből a szempontból újra végigelemezni a politikai tervezeteket, mindenekelőtt a bolsevikok 1905 tavaszi londoni kongresszusának

---

⁸ Lásd Karl Kautskyhoz, illetve Paul Lafargue-hoz írott leveleit. Marx–Engels Válogatott Levelek. Szikra Kiadás, Budapest, 1950. 566–567. o.

és a mensevikek nagyjából egyidejű genfi konferenciájának a határozatait. Erre itt nincs lehetőség, másrészt ezt (persze saját szemszögéből) megtette Lenin „A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban” című terjedelmes broszúrájában.⁹ Tény azonban, hogy a forradalom eredményeként Oroszország lassacskán és következetlenül, de megindult bizonyos (eleinte a terror és a megtorlás árnyékában kibontakozó) reformok útján. A szociáldemokraták mindkét irányzata által követelt Alkotmányozó Gyűlés nem ült össze; a cár október 17-i Kiáltványa eredeti formájában nem valósult meg, utóbb Miklós oktrojált alkotmányt adott, majd azt is „megmanikűrözte”. Ám a létrejött Állami Duma egy fokkal mégis több volt, mint az elképzelt Zemszkij Szobor, a kadetek és az októbristák által képviselt polgárság megkapta, amire szerényebb pillanataiban vágyott. A szociáldemokraták pedig (amint Engels tizenegy évvel korábban megjövendölte) valóban helyet foglalhattak benne; igaz, a hihetetlenül aránytalan választási eljárás, különösen 1907 után, erősen korlátozta lehetőségeiket.

Ami pedig a háború és a forradalom összefüggéseit illeti, a japán–orosz háború nem volt elég a forradalom döntő előrelendítésére: az entente cordiale és a japán–orosz háborút lezáró béke felemás módon ugyan, de megtámasztotta a cári hatalmat. Oroszország egy hatalmas nemzetközi katonai szövetség részesévé vált, a nemzetközi elit szemében legitimitása ebben az összefüggésben (a tekintélyes haladó személyiségek állandó tiltakozása dacára) megerősödött. Világégésre, három háborús év szenvedéseire, százezrek pusztulására, katonai vereségre, a forradalmárok újabb tapasztalataira volt szükség ahhoz, hogy az orosz demokrácia radikálisan túllépjen október 17-én, anélkül, hogy a cárizmusnak az oroszországi politikai porondról való letűnése után kialakult szélsőségesen bonyolult nemzetközi és hazai helyzetben itt megállhatott volna.

---

⁹ Lenin Összes Művei, XI. köt.; Az OSZDMP IV. kongresszusán (Stockholm, 1906. április–május) a bolsevikok és a mensevikek is megadták a maguk értékelését a forradalom azóta eltelt eseményeiről. Az utóbbiakét lásd Varga Lajos: Az OSZDMP (1906-os) IV. (egyesítő) kongresszusának jegyzőkönyvéből. Yearbook 2006. International Labour Movement – Évkönyv 2006. A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. XXXII. évfolyam. Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2005. 128–136. o.